

Osobiste znaczenie ryzyka w pracy zawodowej policjantów przygotowujących się do pełnienia misji pokojowej w Kosowie

Piotr Próchniak*

Pomorska Akademia Pedagogiczna w Słupsku

THE PERSONAL MEANING OF RISK IN THE JOB OF THE POLICEMEN
PREPARING FOR THE PACEKEEPING MISSION IN KOSOVO

Abstract. The aim of the article is the analysis of the personal meaning of risk in the job of policemen preparing for the pacekeeping mission in Kosovo. There are two affective motives, which play an important role in the analysis of personal meaning of job risk: (1) the striving for self-enhancement, (2) the longing for the unification with somebody or something else. Furthermore, the process of meaning construction can be examined on the basis of two types of emotions: positive and negative ones. In the research on the personal meaning of risk in the job of policemen a modified version of H. Herman's self-confrontation method was used. 109 policemen were asked about personal experiences concerning the situation of risk in the job of a policeman. The end results have indicated that the examined policemen in the situation of risk tend to reveal: first of all, the high level of desire for self-enhancement, the high level of positive emotions, the low level of the longing for contact and union with somebody or something else and the low level of negative emotions.

Wykonywanie pracy zawodowej łączy się z ryzykiem. Pojęcie ryzyka jest odnoszone do takiej rzeczywistości, której nieodłącznym elementem jest możliwość niepowodzenia (Walesa, 1988). Im bardziej możliwe niepowodzenia w pracy zawodowej będą łączyły się z możliwością utraty własnego zdrowia, a nawet życia, tym silniej taka praca zawodowa będzie uwikłana w ryzyko. Do zawodów szczególnie ryzykownych należą np.: zawód policjanta, strażaka, żołnie-

* Adres do korespondencji: Pomorska Akademia Pedagogiczna, Zakład Psychologii, ul. Arciszewskiego 22d, 76-200 Słupsk.

rza, górnika, lotnika (Fischhoff i in., 1978; Fischhoff i in., 1984; Goszczyńska, 1997; Slovic, 1987; Vlek, Stallen, 1980; 1981; Sokołowska, 1984; 1993).

Wybór ryzykownego zawodu zależy przede wszystkim od zmiennych podmiotowych wyrażających się poszukiwaniem w danym zawodzie optymalnego poziomu pobudzenia. Dlatego osoby decydujące się na uczestniczenie w akcji o dużym stopniu ryzyka zawodowego liczą na dostarczenie sobie wielu emocji i ekscytacji, nawet za cenę możliwych surowych następstw (Zuckerman, 1994).

Jeżeli możliwe straty wynikające z podejmowania ryzykownych działań przekraczają pewien indywidualny poziom, ryzyko przestaje być akceptowane. Akceptacja strat – jako mocno zindywidualizowana – jest większa w miarę wzrostu dystansu psychicznego od „ja”: im bardziej straty są odległe w czasie i przestrzeni od „ja” i im bardziej maleje stopień osobistego zaangażowania, tym wyższy stopień akceptacji ryzyka (Walesa, 1988). Reakcje ludzi na zagrożenia mogą być różne. Tym niemniej „sytuacja zagrożenia zwiększa wymagania, angażuje potencjał człowieka, pobudza do mobilizacji dodatkowych, ukrytych nieraz rezerw nie uczestniczących w tak zwanych normalnych, stereotypowych lub optymalnych warunkach” (Ratajczak, 2003, s. 134).

Niniejsze badania dotyczą analizy osobistego znaczenia ryzyka w pracy zawodowej policjantów. Wybór tej właśnie grupy zawodowej nie jest przypadkowy. Zawód policjanta znalazł się w czołówce najbardziej ryzykownych i zarazem stresogennych zawodów na całym świecie. Wykonywanie zadań w sytuacjach trudnych i niebezpiecznych – pogoń za przestępcą, rozproszenie agresywnego tłumu, udział w interwencjach, w których policjanci muszą podejmować kontakt z ludźmi wrogo do nich nastawionymi i agresywnymi, informowanie rodzin o śmierci ich bliskich, udzielanie pomocy ludziom skłonny do desperackich czynów – wymaga dużego zaangażowania emocjonalnego. Policjanci wystawieni są na sytuacje niezwykle, często przerażające i odrażające. W swojej pracy zawodowej zagrożeni są czynną napaścią, wypadkiem, okaleczeniem, a nierzadko – śmiercią. Pojawiają się więc pytania o osobiste korzyści czy sens podejmowania tego typu pracy (Hart, Wearing, Headey, 1995).

Celem przeprowadzonych badań było poznanie organizacji afektywnej osobistego znaczenia ryzyka łączącego się w wykonywaniu pracy zawodowej przez policjantów. Bazą teoretyczną tych badań jest teoria Huberta Hermansa (Hermans, 1991; Hermans, Hermans-Jansen, 2000).

TEORIA WARTOŚCIOWANIA HUBERTA HERMANSA

Znaczenie sytuacji ryzykownej można próbować zrozumieć w kontekście podejścia badawczego zaproponowanego przez holenderskiego psychologa Hermansa (1991). Zwraca on uwagę, że każdy człowiek ma tzw. system osobistych znaczeń, który składa się z osobistych doświadczeń, ważnych i istotnych dla danej osoby w określonym kontekście czasowym i przestrzennym. Mogą to więc być doświadczenia związane z takimi sytuacjami, jak np. pierwszy dzień w pracy zawodowej czy popełnienie błędu, który w swych konsekwencjach może narazić zdrowie własne i współpracowników.

Oczywiście system ten ulega nieustannym przeobrażeniom, modyfikacji, selekcji czy restrukturyzacji (Hermans, 1991; Oleś, 1991a; Błaszczak, Oleś, 2002). Wybór ryzykownego zawodu w okresie młodości może być czymś subiektywnie ważnym i wartościowym, jednak z perspektywy upływu lat może tracić na znaczeniu. Są jednak i takie doświadczenia, które nie tracą na swojej aktualności, mimo upływu czasu.

Proces nadawania znaczenia własnym doświadczeniom i ich organizowania w zintegrowaną całość Hermans nazywa wartościowaniem. Innymi słowy, wartościowanie jest pewną jednostką znaczeniową, pewną narracją, która tworzy osobistą historię osoby (Hermans, Oleś, 1996; Hermans, Hermans-Jansen, 2000). Treść każdej jednostki znaczeniowej (narracji) jest subiektywnie ważna, osobista i odniesiona do czasu i miejsca (Błaszczak, Oleś, 2002, s. 56). Każde wartościowanie ma własne granice znaczeniowe, co pozwala na oddzielenie jednego wartościowania od innego. Pomiędzy poszczególnymi wartościowaniami zachodzą jednak określone relacje. I tak na przykład wartościowanie „ucieczka z linii strzału” może pozostawać w określonym stosunku do wartościowania „zastanawianie się nad tym, czym jest śmierć”.

Poszczególne wartościowania mają wyższą bądź niższą wartość w osobistej hierarchii osoby, zależną od historii jej życia. Hierarchia ta ulega dynamicznym zmianom w zależności od zmieniającej się sytuacji. Początkowo poszukiwanie ryzyka może być czymś intrygującym i traktowanym jako wyzwanie, któremu należy sprostać. W miarę rozwoju sytuacji może jednak wzrastać awersja do pozostawania w zagrażającej, ryzykownej sytuacji.

Każde wartościowanie ma konotację afektywną. Oznacza to, że każda jednostka znaczeniowa jest ważna emocjonalnie. Generalnie możemy wyróżnić dwa rodzaje uczuć: uczucia pozytywne (P) i uczucia negatywne (N). Wartościowanie „schwywanie przestępcy” może budzić wiele takich uczuć, jak radość, zadowolenie czy ekscytacja. Natomiast wartościowanie „sytuacja nieotworzenia się spadochronu głównego podczas ćwiczeń zawodowych” może powodować intensywne uczucia negatywne, np. lęk, napięcie wewnętrzne czy zmartwienie. Koloryt emocjonalny wartościowania pozwala na uzyskanie informacji, które są niedostępne na poziomie analizy jego treści.

Wartościowania mogą się charakteryzować różną strukturą znaczeniową, ale mogą mieć podobne wzorce afektywne. Może się okazać na przykład, że różne odmiany ryzyka, takie jak np. ryzyko związane z hazardem i ze sportami ekstremalnymi, charakteryzują się podobnym wzorcem afektywnym, to znaczy wywołują podobne uczucia. I odwrotnie – podobne wartościowania mogą mieć różne wzorce afektywne, na przykład uczestniczenie dwóch osób w tej samej ryzykownej sytuacji może generować u nich diametralnie różne uczucia.

Każda osoba ma wiele wartościowań, jednocześnie każda osoba kieruje się dwoma podstawowymi motywami, które wpływają na wartościowania: motyw (S), który wyraża dążenie osoby do umocnienia siebie, samoobrony i samorozwoju, oraz motyw (O) – wyrażający pragnienie kontaktu z kimś lub czymś poza sobą. Motywy te wzajemnie się uzupełniają. Uwzględniając dwa rodzaje uczuć (pozytywne–negatywne) i dwa rodzaje motywów, można badać ukryty

poziom wartościowania (Hermans, Hermans-Jansen, 2000). Do badania wartościowań służy Metoda Konfrontacji z Sobą H. Hermansa (Oleś, 1991a).

METODA BADAWCZA

W prezentowanych badaniach została zastosowana Metoda Konfrontacji z Sobą w zmodyfikowanej wersji. Jest ona przeznaczona do badania zależności między wartościowaniem a uczuciami, tego, w jaki sposób te zmienne są zorganizowane w uporządkowaną całość, oraz tego, jak ta uporządkowana całość zmienia się w czasie (Oleś, 1991a).

Metoda składa się z trzech części. W pierwszej części prosi się osobę badaną o sformułowanie wartościowań na podstawie zestawów pytań otwartych dotyczących przeszłości, teraźniejszości i przyszłości (w niniejszych badaniach zastąpiono zestaw pytań otwartych pytaniem odnoszącym się do ważnych i znaczących osobistych doświadczeń związanych z ryzykiem we własnej pracy zawodowej), a następnie o odniesienie odpowiedzi na te pytania do listy uczuć i odpowiedzenie, jak często (0 – nigdy; 1 – rzadko; 2 – czasem; 3 – dość często; 4 – często; 5 – bardzo często) dane uczucia wywołuje kontakt z ryzykiem w pracy zawodowej.

Lista afektywna uczuć wykorzystana w niniejszych badaniach była następująca: uczucia pozytywne (P): radość, zadowolenie, przyjemność, zaufanie, poczucie bezpieczeństwa, energia, spokój wewnętrzny, poczucie wolności; uczucia negatywne (N): bezsilność, lęk, wstyd, rozbicie wewnętrzne, poczucie winy, osamotnienie, poczucie niższości, złość; uczucia wyrażające dążenie do umocnienia siebie (S): poczucie własnej wartości, poczucie siły, pewność siebie, duma; uczucia wyrażające dążenie do zjednoczenia z kimś poza sobą (O): troska, miłość, czułość, intymność.

Badane osoby

W badaniach wzięło udział 109 policjantów przebywających na specjalnym szkoleniu w Szkole Policji w Słupsku, którzy przygotowywali się do pełnienia misji pokojowej w Kosowie. Dobór policjantów uczestniczących w szkoleniu nie był przypadkowy. Mieli oni bogate doświadczenia zawodowe w zakresie prowadzenia działań operacyjnych charakteryzujących się istotnym ryzykiem utraty własnego życia. Wielu z nich należało do policyjnych oddziałów antyterrorystycznych. Ze względu na tajny charakter szkolenia nie udało się uzyskać informacji dotyczących różnych zmiennych socjodemograficznych odnoszących się do badanej grupy. Wiadomo jedynie, że wśród badanych było 105 mężczyzn i 4 kobiety pochodzących z różnych miejscowości naszego kraju. Średni wiek osób badanych wynosił 33,7 roku.

Interpretacja wartościowań policjantów

W tabeli obok przedstawiam najbardziej charakterystyczne i najciekawsze wartościowania, sformułowane w trakcie badania Metodą Konfrontacją z Sobą przez policjantów udających się z misją pokojową do Kosowa.

Wartościowania dotyczące sytuacji ryzykownych w pracy zawodowej policjantów

L.p.	Wartościowania	P	N	S	O
1.	Jazda samochodem w górach z awarią hamulców.	8	27	7	1
2.	Oddanie strzałów w moim kierunku.	8	13	11	4
3.	Zatrzymanie niebezpiecznego przestępcy.	31	1	20	1
4.	Penetracja terenów leśnych w poszukiwaniu przestępcy z bronią.	18	2	18	2
5.	Wybuch granatów podczas zabezpieczania wiecu. Zostało wtedy rannych wielu moich kolegów.	11	13	10	17
6.	Przy naprawie pojazdu spadł on na mnie z podnośnika, w tym czasie byłem pod nim.	9	32	4	3
7.	Pościg pojazdem służbowym za motocyklistą.	16	8	16	3
8.	Wejście antyterrorystyczne do pomieszczeń.	20	4	17	2
9.	Pościg za niebezpiecznym sprawcą przestępstwa.	19	5	11	1
10.	Zatrzymanie bandyty – sprawcy napadu na bank z bronią.	13	14	5	4
11.	Prowadzenie obserwacji i zaatakowanie przez osobę obserwowaną.	4	17	5	0
12.	Neutralizacja urządzenia wybuchowego.	24	3	17	2
13.	Zatrzymanie przestępcy.	19	0	18	0
14.	Negocjowanie z osobą, która chciała skoczyć z wieżowca.	6	15	8	7
15.	Tłumienie zamieszek kibiców.	26	1	18	7
16.	Sytuacja awaryjna na głębokości 50 metrów pod wodą.	15	10	7	5
17.	Próba ucieczki osoby zatrzymanej.	25	8	13	4
18.	Akcja ratownicza z pokładu śmigłowca nad morzem.	22	3	13	2
19.	Podejście do ładunku wybuchowego.	21	8	11	12
20.	Ratowanie się spadochronem zapasowym podczas skoków spadochronowych.	15	7	13	8
21.	Neutralizacja podłożonego ładunku wybuchowego.	16	8	9	6
22.	Zatrzymywanie pojazdu, który próbował mnie rozjechać.	0	17	1	0
23.	Bunt w zakładzie karnym.	26	1	16	0

24.	Uwolnienie zakładniczki z rąk porywacza.	24	12	15	0
25.	Podłożenie materiałów wybuchowych pod komendę miejską policji.	6	16	10	7
26.	Pościg za sprawcą zabójstwa taksówkarza.	20	11	18	2
27.	Rozbrajanie samodzielnego urządzenia wybuchowego pod pojazdem.	25	5	18	1
28.	Zadyszka w trakcie nurkowania na 40 metrach z kursantami	1	33	4	3
29.	Pierwszy skok ze spadochronem.	31	7	16	0
30.	Przeszukanie osoby zarazonej wirusem HIV.	6	3	9	2
31.	Blokady rolnicze.	16	5	16	0
32.	Przybycie na miejsce zdarzenia, gdzie jest ładunek wybuchowy.	7	10	7	4
33.	Ochrona VIP-a.	6	1	4	0
34.	Skaleczenie przez seropozytywnego narkomana użytą wcześniej przez niego igłą.	3	25	8	10
35.	Zerwanie liny zjazdowej „alpinistycznej” i upadek z wysokości 20 metrów.	16	6	11	0
36.	Próba obezwładnienia osoby uzbrojonej w nóż.	17	19	11	7
37.	Zatrzymanie pojazdu, w którym przebywały osoby uzbrojone w broń palną.	11	13	6	1
38.	Podczas interwencji zostałem zaatakowany nożem, byłem sam.	14	13	9	4
39.	Na miejscu zabójstwa jako pierwszy wchodziłem do budynku, było podejrzenie, że sprawca jest w środku.	12	15	10	4
40.	Pierwsza reanimacja.	30	5	17	4
41.	Tłumienie demonstracji.	27	3	18	0
42.	Podczas przesłuchania podejrzany zaczął uderzać w szafę metalową, wpadł w szal.	9	9	15	0
43.	Przywiezienie z akcji rannych kolegów.	12	15	10	9
44.	Zatrzymanie niebezpiecznego przestępcy.	21	16	16	4
45.	Zjazdy na linach ze śmigłowca.	40	0	20	5
46.	Zadyma po meczu.	21	14	9	4

P – suma uczuć pozytywnych; N – suma uczuć negatywnych; S – suma uczuć wyrażających dążenie do umocnienia siebie; O – suma uczuć wyrażających dążenie do zjednoczenia z kimś lub czymś poza sobą

Tematyczne przedstawienie wartościowań jest ilustracją ryzykownych doświadczeń, które spotykają badanych policjantów w trakcie pełnienia przez nich obowiązków zawodowych. Treść tych wartościowań jest różna, mimo że badane osoby wykonują ten sam zawód. Należy przy tym zaznaczyć, że policjanci nie byli pytani o konkretne doświadczenia związane z ryzykiem zawodowym, ale o takie, które są dla nich ważne i znaczące z ich punktu widzenia.

Jak się wydaje, treść poszczególnych wartościowań sformułowanych przez policjantów oddaje szeroki zakres tego wszystkiego, z czym w swojej codziennej pracy mają do czynienia policjanci. Prawdopodobnie wymienione wyżej wartościowania są charakterystyczne nie tylko dla badanej grupy osób (należy pamiętać, że była to grupa specyficzna), ale także dla wielu tysięcy polskich policjantów.

Wśród wymienionych wartościowań odnajdujemy takie, których treść wskazuje na możliwość utraty własnego życia (np. wartościowania 2, 12, 19, 22, 36). Wzorce afektywne tych wartościowań odsłaniają ich ukryte znaczenie; są one różne, pomimo bezpośredniego zagrożenia własnego życia. Można stwierdzić, że sytuacja ryzyka śmiertelnego ma dla badanych osób różne znaczenie. Na przykład wartościowanie 19: „Podejście do ładunku wybuchowego” (P = 21:N = 8, S = 11:O = 12), sugerujące możliwość utraty własnego życia, niekoniecznie prowadzi do generowania uczuć negatywnych. Wręcz przeciwnie, w afektywnym wzorcu tego wartościowania dominują uczucia pozytywne, natomiast motyw afektywny nie są sfrustrowane. Takie ukryte znaczenie wartościowania może świadczyć o pozytywnym stosunku do tego typu sytuacji czy też nawet o ich poszukiwaniu. Zupełnie inny charakter ma wartościowanie 22 „zatrzymywanie pojazdu, który próbował mnie rozjechać” (O:17, 1:0). Zdecydowana dominacja uczuć negatywnych bez występowania uczuć pozytywnych wskazuje, że wartościowanie tego typu wyraża jakieś bolesne doświadczenie. Warto również zwrócić uwagę na sfrustrowanie w tym wartościowaniu motywów wyrażających dążenie do wzmocnienia siebie i kontaktu z innymi osobami. Taki wynik może sugerować, że badana osoba nie jest w stanie przeciwstawić się zagrażającej sytuacji, wykorzystując własne zasoby lub też wsparcie ze strony innych. Podobny charakter mają wartościowania 11 i 28. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że choć we wzorcach afektywnych tych wartościowań dominują uczucia negatywne, to motyw S wskazuje, że osoby podejmują próbę naprawy sytuacji, nie mają chyba jednak wystarczającej siły na pokonanie trudności.

Ciekawe jest wartościowanie 36: „Próba obezwładnienia osoby uzbrojonej w nóż” (17:19, 11:7). Okazuje się, że sytuacja zagrożenia własnego życia może wyzwalać zarówno negatywne, jak i pozytywne uczucia. Prawdopodobnie więc, oprócz ewidentnych zagrożeń manifestujących się wzrostem uczuć negatywnych, taka sytuacja przynosi określone korzyści osobie badanej. Trudno wyrokować, jakie są to korzyści. Być może jest to możliwość wykazania się własnymi umiejętnościami czy wygranie walki z groźnym przestępcą. Podobny charakter ma wartościowanie 38.

Część wartościowań sformułowanych przez badane osoby wskazuje na doświadczenie uczuć wyrażających dążenie do wzmocnienia własnej osoby. Są to wartościowania 3, 8, 13, 15, 23, 27, 29, 45. Treść tych wartościowań wskazuje na różne źródła umożliwiające manifestację motywu wyrażającego własną siłę. Wartościowania 29 – „Pierwszy skok ze spadochronem” (31:7, 16:0) – i 45 „Zjazdy na linach ze śmigłowca” (40:0, 20:0) wskazują, że źródłem doświadczenia uczucia siły jest możliwość wykazania się własnymi kompetencjami, ale bez wchodzenia w jakiegokolwiek relacje z innymi osobami. Policjanci podejmują tutaj ryzyko charakterystyczne dla uprawiania sportów ekstremalnych. Prawdopodobnie więc tego typu doświadczenia są formą przygody pozwalającej na sprawdzenie własnych umiejętności i kontrolowanie ryzykownej sytuacji. Świadomość możliwości popełnienia błędu, którego następstwa mogą być dramatyczne, może być dodatkowym źródłem wzmagającym energię i siłę. Tego typu wartościowania, oprócz manifestacji motywu S, stanowią również istotne źródło uczuć pozytywnych. Należy także zwrócić uwagę na jakikolwiek brak we wzorcu afektywnym tych wartościowań uczuć wyrażających dążenie do zjednoczenia z kimś lub czymś (motyw O).

Nieco inny charakter, umożliwiający manifestację motywu S, mają wartościowania: 3 „Zatrzymanie niebezpiecznego przestępcy” (31:1, 20:1) – oraz 8: „Wejście antyterrorystyczne do pomieszczeń” (20:4, 17:2). Podobnie jak w przypadku poprzednich wartościowań, tak i tutaj motyw S może wynikać z demonstrowania własnych kompetencji. Należy jednak zaznaczyć, że te kompetencje mają bezpośrednie odniesienie do codziennej pracy zawodowej policjantów. W tym przypadku manifestowana siła sprzyja efektywnej rywalizacji i eliminacji zagrożeń płynących ze strony przestępców.

Uczucia wyrażające dążenie do wzmocnienia siebie wyrażają także wartościowania: 15: „Tłumienie zamieszek kibiców” (26:1, 18:7) i 23: „Bunt w zakładzie karnym” (26:1, 16:0). Charakterystyczne dla tych wartościowań jest to, że manifestacja uczuć wyrażających siłę stanowi wynik przeciwstawienia się nie pojedynczym osobom, ale całym grupom. Ujawnienie uczuć związanych z osobistą siłą jest także związane z doświadczeniem uczuć pozytywnych w opisywanej sytuacji. Mała jest natomiast skłonność do nawiązywania relacji z kimś lub czymś. Takie wyniki sugerowałyby więc, że przeciwnik traktowany jest jak rywal, którego należy pokonać, gdyż tego wymaga sytuacja.

Doświadczenie własnej siły może się wiązać z umiejętnością zażegnania niebezpieczeństwa, np. wartościowanie 27: „Rozbrajanie samodzielnego urządzenia wybuchowego pod pojazdem” (25:5, 18:1). W tym przypadku źródłem siły może być konieczność rozwiązania poważnego problemu bez oczekiwania pomocy ze strony innych osób – motyw O jest bowiem bardzo niski.

Wartościowania sformułowane przez badanych policjantów rzadko zawierają takie wzorce afektywne, które wskazują na rozwinięcie motywu wyrażającego zjednoczenie z kimś lub czymś. Przykładem tego typu jest wartościowanie 5: „Wybuch granatów podczas zabezpieczania wiecu. Zostało wtedy rannych wielu moich kolegów” (11:13, 10:17). Silnie rozwinięty motyw O stanowi, jak się wydaje, wyraz troski i – prawdopodobnie – chęci niesienia pomo-

cy. W wartościowaniu 19 – „Podejście do ładunku wybuchowego” (21:8, 11:12) – natężenie motywu O może natomiast sugerować poczucie troski o to, żeby nikt nie został ranny. Bez względu na treść powyższe wartościowania mogą wyrażać także poczucie pewnej wspólnoty losu z innymi policjantami.

Stosunkowo niewiele wartościowań charakteryzuje się negatywnym zabarwieniem emocjonalnym bez silnego zarysowania pozostałych wskaźników afektywnych. Wśród tych wartościowań są takie, które treściowo najczęściej łączą się z troską o własne zdrowie. Źródłem emocji negatywnych są tutaj zarówno sytuacje ryzykowne, które występują nagle i nie ma czasu na odpowiednią reakcję, jak i sytuacje, które rozwijają się stopniowo, a konsekwencje znalezienia się w takich sytuacjach są oddalone w czasie.

Dramatyczne jest wartościowanie 34 – „Skaleczenie przez seropozytywnego narkomana użytą wcześniej przez niego igłą” (3:25, 8:10). We wzorcu afektywnym tego wartościowania dominują uczucia negatywne, motyw S jest lekko zarysowany, natomiast motyw O może wyrażać pragnienie policjanta otrzymania pomocy w bardzo trudnej dla siebie sytuacji. Źródłem uczuć negatywnych w tym wartościowaniu jest więc obawa o własne zdrowie, a nawet możliwość jego utraty w przypadku pozytywnej diagnozy dotyczącej zakażenia. Być może grozę sytuacji potęguje także sam fakt oczekiwania na wynik diagnozy.

Troska o własne zdrowie jest też przedmiotem wartościowania 28: „Zadyszka w trakcie nurkowania na 40 metrach z kursantami” (1:33, 4:3). Treść wartościowania wskazuje, że sytuacja ryzyka zaskakuje osobę badaną. Rozpoczyna się gra, której stawką jest własne życie. Pozostawanie nawet przez minutę na takiej głębokości może spowodować śmierć.

Innym źródłem uczuć negatywnych jest możliwość zajścia wypadku w wyniku awarii sprzętu, np. wartościowanie 1: „Jazda samochodem w górach z awarią hamulców” (8:27, 7:1) (porównaj też wartościowanie 6). Być może generowanie uczuć negatywnych pozostaje tutaj w ścisłej relacji do braku poczucia kontroli sytuacji i możliwości obrony przed nadciągającą katastrofą. Od momentu awarii do ewentualnej tragedii jest trochę czasu na podjęcie środków zabezpieczających czy też minimalizujących możliwą szkodę. Nieco inny charakter ma wartościowanie 11 – „Prowadzenie obserwacji i zaatakowanie przez osobę obserwowaną” (4:17, 5:0). W tym przypadku doświadczanie negatywnych uczuć ma związek z nagłym zwrotem wydarzeń. Niespodziewany, a przy tym niepomysłny rozwój sytuacji nie pozostawia czasu na jakiegokolwiek przygotowanie i wcześniejsze przewidzenie rozwoju wypadków.

DYSKUSJA WYNIKÓW

Ogółem badani policjanci sformułowali 252 wartościowania. Najwięcej spośród nich charakteryzowało się takim wzorcem afektywnym, w którym dominowały uczucia pozytywne (P) i motyw S (137 wartościowań; około 54,5%). Pewnym zaskoczeniem, zważywszy na charakter pracy zawodowej badanych osób, była niewielka liczba wartościowań charakteryzujących się wysokim wskaźnikiem

N i niskimi wynikami pozostałych wskaźników – P, S, O (16 wartościowań; około 6,3%). Podobnie niski wynik zanotowano, jeżeli chodzi o wartościowania z rozwiniętym motywem O (6 wartościowań; około 2,4%). Pozostałe wartościowania charakteryzowały się niskim bądź przeciętnym wynikiem podstawowych wskaźników afektywnych (93 wartościowania; około 36,8%).

Ze względu na dominację wartościowań z pozytywnym zabarwieniem emocjonalnym i rozwiniętym motywem S dyskusja dotycząca otrzymanych rezultatów badawczych będzie się odnosiła przede wszystkim do tego typu wartościowań.

Wydaje się, że wyniki badań otwierają szerokie pole możliwości interpretacyjnych wartościowań charakteryzujących się przewagą uczuć pozytywnych i wysokiego wskaźnika S. Jedną z możliwości wyjaśnienia otrzymanych wyników badań jest teoria Zuckermana (1994), który w swych badaniach dotyczących wyboru i angażowania się w ryzykowne sytuacje analizuje potrzebę poszukiwania wrażeń. Poszukiwanie wrażeń jest potrzebą sensoryczną, opartą na optymalnym poziomie stymulacji. Zarówno zbyt niski, jak i zbyt wysoki poziom stymulacji ze strony środowiska zewnętrznego w stosunku do tej potrzeby prowadzi do zakłóceń w funkcjonowaniu. Każdy człowiek ma swój własny, indywidualny poziom potrzeby poszukiwania wrażeń. Została ona zdefiniowana przez Zuckermana jako „potrzeba doznawania zróżnicowanych, nowych, złożonych, intensywnych wrażeń i doświadczeń oraz gotowość do podejmowania ryzyka fizycznego, społecznego, prawnego i finansowego w celu dostarczenia sobie tego typu doznań” (1994, s. 27).

Potrzeba poszukiwania wrażeń w istotny sposób różnicuje reakcje ludzi znajdujących się w sytuacjach ryzykownych. Osoby nie przejawiające wysokiego poziomu tej potrzeby w sytuacji ryzykownej częściej odczuwają takie emocje negatywne, jak niepokój, smutek czy zmartwienie. Natomiast osoby z wysokim natężeniem tej potrzeby poszukiwania wrażeń w analogicznej sytuacji będą odczuwały przyjemny dreszczyk emocji, wyrażający się w przeżywaniu zadowolenia, radości, szczęścia czy poczuciu pokonywania własnych słabości i ograniczeń (Zuckerman, 1991). Przewaga emocji pozytywnych w zagrożających sytuacjach u badanych policjantów może sugerować, że te właśnie sytuacje umożliwiają im dostarczenie optymalnego poziomu stymulacji i zaspokojenie potrzeby poszukiwania wrażeń.

Inną możliwością tłumaczącą otrzymane rezultaty są propozycje badawcze Solomona (1980). W swoich badaniach zwraca on uwagę na pewne prawidłowości dotyczące radzenia sobie w sytuacjach ryzyka, zwłaszcza zaś ryzyka związanego ze sportami ekstremalnymi. Swoje obserwacje opiera na analizie zachowań skoczków spadochronowych. Naturalną reakcją skoczka przed pierwszym skokiem jest silny strach, któremu towarzyszy intensywne pobudzenie fizjologiczne. Po bezpiecznym wylądowaniu pierwotny strach stopniowo ustępuje uldze wynikającej z udanego skoku. Uldze zaczyna towarzyszyć wzrastająca przyjemność, która staje się emocją dominującą. Innymi słowy pierwotne doświadczenie emocji negatywnej prowadzi do emocji przeciwstawnej, czyli przyjemności. Siła emocji początkowej (siła strachu) zrównuje się

z siłą emocji następującej po ustąpieniu zagrożenia (siła przyjemności). Być może jest więc tak, że badani policjanci wybierają taki właśnie zawód i angażują się w ryzykowne sytuacje nie dlatego, że chcą się bać, ale dlatego, że dążą do odczuwania przyjemności związanej z usunięciem zagrożenia. Wysoki wskaźnik emocji pozytywnych w tym przypadku może być więc interpretowany jako efekt poradzenia sobie z trudną, ryzykowną sytuacją.

Jeszcze inną możliwością interpretacji pozytywnego zabarwienia emocjonalnego sytuacji ryzykownych badanych policjantów jest teoria Aptera (1984). Przedstawił on teorię, w myśl której istnieją dwa podstawowe stany pobudzenia: teliczny i parateliczny. W stanie telicznym osoba podejmuje działania ukierunkowane na cele w przyszłości. Satysfakcja z realizowanych działań jest wynikiem zbliżania się osoby do założonego celu bądź też jest wynikiem jego osiągnięcia. Samo działanie niekoniecznie wzbudza poczucie satysfakcji. Stan parateliczny charakteryzuje się tym, że satysfakcja z realizowanych działań pojawia się już w momencie podjęcia czynności ukierunkowanych na cel. Nie jest aż tak istotne to, czy działanie przyniesie określone rezultaty, najważniejszy jest fakt satysfakcji płynącej z podjęcia działań. W stanie telicznym osoba unika nadmiernego pobudzenia, jako że może ono prowadzić do rozproszenia uwagi i trudności w realizacji celu. Natomiast w stanie paratelicznym poszukuje jak największego pobudzenia, gdyż przynosi jej ono satysfakcję i „przyjemny dreszczyk emocji”. Ta teoria może sugerować, że badani policjanci, będąc w sytuacji ryzyka, niejednokrotnie doświadczają stanu paratelicznego. Nie jest więc, w świetle powyższych uwag, dla nich ważny efekt własnych działań (jak to ma miejsce w przypadku teorii Solomona), ale sama możliwość podjęcia ryzykownego zadania, bez względu na końcowe rezultaty działań.

Wysokie wyniki motywu S badanych policjantów także otwierają pole pewnych analiz interpretacyjnych. W pierwszej kolejności należałoby zwrócić uwagę na możliwość interpretacji motywu S, odwołując się wprost do teorii temperamentu akcentujących rolę siły układu nerwowego (Strelau, 2002). Badani policjanci prawdopodobnie charakteryzują się istotną odpornością na stres, wynikającą z ich predyspozycji fizjologicznych, a motyw S stanowi wyraz tej siły.

Wysoki wynik motywu S można interpretować także w kontekście teorii poszukujących czynników sprzyjających zdrowiu behawioralnemu. Niewątpliwie należy tutaj wspomnieć o teorii Kobasy (1982), opisującej tzw. twardość osobowościową (*hardly personality*). Osoby charakteryzujące się twardością osobowościową mają przekonanie o własnej kontroli działań; charakteryzuje je także spostrzeganie wydarzeń stresujących jako wyzwań oraz pełne zaangażowanie w to, co robią. Jak się więc wydaje, większość badanych policjantów uczestniczących w wielu ryzykownych sytuacjach przejawia wyżej wymienione właściwości psychologicznego funkcjonowania. W podobnym tonie motyw S można interpretować, odwołując się do poczucia koherencji – terminu zaproponowanego przez Antonovsky'ego (1997). Poczucie to jest złożoną strukturą poznawczą, reprezentującą m.in. przekonanie o możliwości sprostania wymaganiom świata zewnętrznego. Wysokie wyniki motywu S uzyskane przez poli-

cjantów mogą sugerować istotne natężenie poczucia koherencji w tej grupie osób badanych.

Motyw S, jak się wydaje, może być także interpretowany z perspektywy psychologii egzystencjalnej, a w szczególności podstawowych założeń teorii Tillicha dotyczącej męstwa bycia. „Męstwo jest zwykle określane jako moc umysłu pozwalająca przetrwać strach” (Tillich, 1994, s. 41).

Motyw S w sytuacji ryzyka może więc stanowić wyraz własnej odwagi czy nawet męstwa. Może również być przejawem afirmacji własnej wolności i niepowtarzalności. Prawdopodobnie umożliwi on także adaptację do warunków realnego zagrożenia własnego życia. Rozwinięcie motywu S może być też sygnałem gotowości badanych osób do poświęceń, nawet tych największych, jeżeli wymagają tego okoliczności.

Zastanawiające jest to, że stosunkowo niewiele wartościowań w swoim wzorcu emocjonalnym zawiera dominację uczuć negatywnych z niskimi wynikami w pozostałych wskaźnikach (około 6,3%). Czyżby więc badani policjanci rzadko doświadczali takich emocji, jak lęk czy zmartwienie? A może jest tak, że te uczucia są obecne w trakcie pełnienia przez policjantów swoich zawodowych obowiązków, tylko nie są dopuszczane do sfery świadomości? Trudno jednoznacznie rozstrzygnąć ten problem.

Doświadczane emocje negatywne stanowią reakcję na trudną, ryzykowną sytuację. W przypadku badanych osób emocje negatywne są efektem uwikłania w najgłębsze egzystencjalne problemy dotyczące ocalenia bądź też utraty własnego życia. Jak się więc wydaje, interpretacja tego typu doświadczeń odwołuje się wprost do przemyśleń psychologów egzystencjalnych, np. Maya (1995) czy Tillicha (1994). Emocje negatywne pojawiają się według Maya wówczas, gdy zagrożone zostają podstawowe wartości człowieka. Lęk uświadamia człowiekowi, że jego życie jest bardzo kruche i może być zniszczone – człowiek może utracić siebie i swój świat. Podobnie jak u innych psychologów egzystencjalnych, tak i tutaj istotnym problemem ludzkiej egzystencji jest ciągle ryzyko utraty własnego życia. W podobnym tonie wypowiada się Tillich (1994). Według niego egzystencja ludzka oscyluje wokół biegunów: bycie–niebycie. Niebyt jest czymś tak samo podstawowym jak byt. Z poczucia ryzyka niebytu rodzi się lęk. Dlatego jednym z podstawowych lęków człowieka jest lęk przed śmiercią. Badani policjanci w swojej codziennej pracy zawodowej niejednokrotnie doświadczają, jak krucha jest granica między życiem a śmiercią; ich intensywne emocje negatywne są więc w pełni zrozumiałe.

Powyższa charakterystyka wartościowań nie wyczerpuje doświadczeń będących udziałem badanych policjantów w swojej codziennej pracy zawodowej. Tym niemniej przedstawienie najbardziej charakterystycznych, ale też i najbardziej ciekawych (oczywiście z subiektywnego punktu widzenia) wartościowań ma na celu uwypuklenie dramatyzmu pracy zawodowej uwikłanej w istotną możliwość wielu niepowodzeń. Analizowane ryzyko, pełne dramatycznych, niespodziewanych zwrotów, któremu towarzyszy wiele uczuć, jest bliższe rzeczywistości i życiu poszczególnych ludzi niż nawet najbardziej trafne modele ryzyka symulowane w warunkach eksperymentalnych.

BIBLIOGRAFIA

- Antonovsky, A. (1997). Poczucie koherencji jako determinanta zdrowia. [W]: I. Hesen-Niejodek, H. Sęk (red.), *Psychologia zdrowia* (s. 206-231). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Apter, M. J. (1984). Reversal theory and personality: A review. *Journal of Research in Personality*, 18, 265-288.
- Błaszczak, W., Oleś P. (2002). Badanie zmian w systemie znaczeń osobistych Metodą Konfrontacji z Sobą. [W]: D. Kubacka-Jasiecka (red.), *Człowiek wobec zmiany. Rozważania psychologiczne* (s. 54-66). Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Fischhoff, B., Slovic, P., Lichtenstein, S., Read, S., Combs, B. (1978). How safe is safe enough? A psychometric study of attitudes towards technological risks and benefits. *Policy Science*, 9, 127-152.
- Fischhoff, B., Watson, S. R., Hope, C. (1984). Defining risk. *Policy Science*, 17, 123-139.
- Goszczyńska, M. (1997). *Człowiek wobec zagrożeń*. Warszawa: Wydawnictwo „Żak”.
- Hart, P., Wearing, A., Headey, B. (1995). Police stress and well-being: Integrating personality, coping and daily work experience. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 68, 133-156.
- Hermans, H. J. M. (1991). Self jako zorganizowany system wartościowań. [W]: A. Januszewski, T. Witkowski Z., Uchnast (red.), *Wykłady z psychologii w KUL* (t. 5, s. 387-409). Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Hermans, H. J. M., Hermans-Jansen, E. (2000). *Autonarracje: konstruowanie znaczeń w psychoterapii*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Hermans, H. J. M., Oleś, P. (1996). Value crisis: Affective organization of personal meanings. *Journal of Research in Personality*, 30, 457-471.
- Kobasa, S. C. (1982). The hardy personality: Toward a social psychology of stress and health. [W]: G. S. J. Suls (red.), *Social psychology of health and illness* (s. 3-32). Hillsdale, NJ: Elbraum.
- May, R. (1995). *O istocie człowieka. Szkice z psychologii egzystencjalnej*. Poznań: Dom Wydawniczy „Rebis”.
- Oleś, P. (1991a). Wartości i wartościowanie: miejsce i rola w funkcjonowaniu osobowości. [W]: A. Januszewski, T. Witkowski, Z. Uchnast (red.), *Wykłady z psychologii w KUL* (t. 5, s. 55-80). Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Oleś, P. (1991b). *Metoda Konfrontacji z Sobą*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Psychologiczne.
- Ratajczak, Z. (2003). Temperament a psychologiczne koszty zachowania się człowieka w sytuacji zagrożenia. [W]: M. Marszał-Wiśniewska, T. Klonowicz, M. Fajkowska-Stanik (red.), *Psychologia różnic indywidualnych. Wybrane zagadnienia* (s. 130-140). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Slovic, P. (1987). Perception of risk. *Science*, 236, 280-285.
- Sokołowska, J. (1984). Rozumienie ryzyka w psychologii. *Przegląd Psychologiczny*, 3, 673-692.
- Sokołowska, J. (1993). *Przewidywania i wybory a przekonanie o własnej kontroli*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu PAN.

- Solomon, R. L. (1980). The opponent process theory of acquired motivation: The costs of pleasure and the benefits of pain. *American Psychologist*, 35, 691-712.
- Strelau, J. (2002). *Psychologia temperamentu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tillich, P. (1994). *Męstwo bycia*. Poznań: Dom Wydawniczy „Rebis”.
- Walesa, Cz. (1988). *Podjmowanie ryzyka przez dzieci i młodzież. Badania rozwojowe*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Vlek, C., Stallen, P. J. (1980). Rational and personal aspects of risk. *Acta Psychologica*, 45, 273-300.
- Vlek, C., Stallen, P. J. (1981). Judging risks and benefits in the small and in the large. *Organizational Behavior and Human Performance*, 28, 235-271.
- Zuckerman, M. (1991). One person's stress is another person's pleasure. [W]: Ch. D. Spielberger, I. G. Sarason (red.), *Stress and emotion: Anxiety, anger, and curiosity* (s. 31-45). New York: Hemisphere Publishing Corp.
- Zuckerman, M. (1994). *Behavioral expressions and biosocial bases of sensation seeking*. New York: Cambridge University Press.